

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Проблема творчості хвилювала людство з давніх віків. Учені намагались зрозуміти що таке творчість, її механізми, що є джерелом творчості, її рушійною силою. Практики творили та отримували результати. Елементи творчості прослідковуються в усіх видах діяльності людини.

Не зважаючи на те, що творчість зародилась разом з появою людства, цей феномен і досі не має чіткого визначення, пояснення. Ще досі немає єдиної точки зору на проблему розуміння сутності творчості. Існує чимало теорій, які намагаються пояснити це незвичайне явище. Одні теорії пояснюють творчість, як дар, інтуїтивне прозріння, інші вважають, що це кропіткий труд, тяжкі зусилля. Існує чимало самобутніх підходів до розуміння творчості (Г.С. Альтшуллер, Дж. Бремнер, Е.Де Боно, А.В. Брушлинський, Г.Буш, О.М. Мапошкін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.Н. Пушкін, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, О.К. Тихомиров, та інші). Досі не визначено однозначно, що є ядром творчості: творче мислення, дивергентне мислення, ява, емоційний стан, особистісні характеристики тощо. Різні вчені по-різному підходять до цього питання.

Незважаючи на існування великої кількості досліджень феномена творчості, можна стверджувати, що проблема не розв'язана остаточно. Саме тому необхідні подальші дослідження творчості.

Сучасне суспільство, перевантажене інформаційними потоками, знаходиться на тому етапі свого розвитку, коли йому необхідні нові погляди та підходи, нові винаходи та програми. Розвиток суспільства в нових умовах неможливий без підвищення творчого потенціалу особистості, стимулювання розвитку її творчого мислення. Потреба суспільства у спеціалістах, які володіють творчим мисленням, актуалізує питання про науково обґрунтовану систему формування й розвитку цього типу мислення.

Суперечність між потребами суспільства у творчих особистостях та недостатньою розробленістю засобів впливу на розвиток творчого мислення детермінує необхідність інтенсифікації наукових досліджень творчого мислення. Постає завдання створення спеціальних програм, спрямованих на розвиток творчого мислення особистості, що можуть бути застосовані в багатьох сферах життєдіяльності людини.

Однією з перших сформованих зарубіжних теорій мислення, що виникла у XIX столітті, є асоціативна теорія. Подальший розвиток досліджень мислення в зарубіжній психології відбувався на початку XX століття і пов'язаний із теоретичною і експериментальною критикою асоціативних уявлень про мислення. Цей розвиток пішов трьома головними напрямками: 1) подолання сенсуалістичних поглядів на мислення (представники Вюрцбурзької школи), 2) заперечення методів інтроспекції в дослідженні мислення (біхевіоризм), 3) розробка принципів та методів дослідження мислення як продуктивного процесу розуміння (гештальтпсихологія). Подальший розвиток учіння про творче мислення пов'язаний із особливостями концепцій різних учених, які звертались до вивчення цієї проблеми. Важливим кроком у дослідженні творчого мислення був поділ у 60-ті роки XX століття Дж. Гілфордом мислення на дивергентне та конвергентне та подальша розробка його теорії П. Торренсом. Дж. Гілфорд вважав дивергентне мислення, що спрямовано на пошук та передбачає багато відповідей, основою креативності. Дж. Гілфордом та П. Торренсом вперше були виділені основні параметри творчого мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість. На думку С. Медника, у творчому процесі присутня не лише дивергентна, а й конвергентна складова. Суть творчості, за С. Медником, полягає у здатності долати стереотипи на кінцевому етапі розумового синтезу, в широті поля асоціацій. Наприкінці 80-х – початку 90-х років у зарубіжній психології з'явилися когнітивні моделі інтелекту. Автори когнітивних моделей під терміном "інтелект" розуміють певну систему пізнавальних процесів, що забезпечують розв'язання задач. Однією з останніх, за часом виникнення, концепцій креативності є "теорія інвестування" Р. Стернберга. Згідно з нею, творчі прояви визначаються шістьма основними факторами: інтелектом як здібністю, знанням, стилем мислення, індивідуальними рисами, мотивацією, зовнішнім середовищем.

На сьогоднішній день існує чимало підходів до проблеми творчості. Унікальною є концепція творчого мислення сучасного українського вченого В.О. Моляко, який під творчістю розуміє процес створення суб'єктивно нового. Творчу діяльність, на його думку, можна охарактеризувати за такими параметрами, як суб'єкт творчості, продукт творчості, умови, в яких протікає творчий процес. У творчості основними є оригінальність, новизна. Важливим внеском вченого є те, що він описав інтелектуальні стратегії. Під стратегією вчений розуміє В. О. Моляко, який під творчістю розуміє процес створення суб'єктивно нового. Творчу діяльність, на його думку, можна охарактеризувати за такими параметрами, як суб'єкт творчості, продукт творчості, умови, в яких протікає творчий процес. У творчості основними є оригінальність, новизна.

Важливим внеском вченого є те, що він описав інтелектуальні стратегії. Під стратегією вчений розуміє суб'єктивну програму розв'язання нової задачі, що відображає головну тенденцію в пошуковій діяльності. Він виділяє п'ять основних стратегічних форм інтелектуальної діяльності: стратегія аналогізування (пошук аналогії), стратегія комбінування (комбінування елементів), стратегія реконструктивних дій (реконструювання, внесення нових елементів, створення нових функцій), універсальна стратегія (майже гармонійне використання вище згаданих дій), стратегія випадкових підстановок (хаотичний, нецільоспрямований пошук, ді "вслух", без плану, чітких гіпотез). Реалізацію стратегій за допомогою конкретних дій, сполучення яких складає певну розумову тактику. Існує шістьнадцять розумових тактик: інтерполяції, екстраполяції, редукції, гіперболізації, дублювання, розмноження, заміни, модернізації, конвергенції, трансформації, інтеграції, тактика базової деталі, автономізації, послідовного підпорядкування, переміщення, диференціації. На основі своєї теорії В. О. Моляко розробив тренінг розвитку творчого мислення "КАРУС", що передбачає навчання стратегіям інтелектуальної діяльності [9], [10], [11].

Перспективною в області творчості є, на нашу думку, своєрідна концепція творчого мислення Едварда де Боно. Вчений розглядає мислення у широкому значенні як процес роботи з інформацією (як операційне вміння), що виникає у проблемній ситуації, безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям людиною навколишньої дійсності, з її увагою, спирається на роботу пам'яті, уяви, на знання (усвідомлювані та неусвідомлювані), пов'язаний з особистісними характеристиками, з "єго" людини та її емоційною й мотиваційною сферами. Мислення знаходить свою реалізацію в мові та мовленні. Але, як зазначає вчений, рівень розвитку мовленнєвих навичок не може бути показником рівня розвитку мислення людини [4].

Де Боно провів кропітку роботу щодо вивчення видів мислення. У 1967 році вчений вводить поняття "латеральне мислення", під яким розуміє специфічний процес обробки інформації, спрямований на зміну існуючої стереотипної моделі сприйняття навколишньої дійсності, створення нових альтернативних підходів до розв'язання певної проблеми. Основною творчістю вчений вважає саме латеральне мислення [3].

Нами була розглянута етимологія слова "латеральний". Так, словник А. Ребера визначає латеральне мислення як евристику у вирішенні проблеми, при якій індивід скорше намагається розглянути проблему під іншим кутком зору, аніж знайти пряме, "любове" рішення.

На думку Едварда де Боно, ключовими характеристиками латерального мислення є перелік існуючої інформації та усвідомлюваний пошук альтернатив. Метою – генерація нових ідей та відхід від старих фіксованих стереотипів, внесення змін в аналіз розв'язання задачі та в підходи до розв'язання проблеми. Основне завдання – перебудова існуючої схеми розв'язання задачі та пошук ефективного розв'язання проблеми. Основні принципи: усвідомлення домінуючої ідеї; пошук різних підходів до розв'язання задачі; позбавлення від контролю логічного мислення; реалізація випадку; усвідомлення того, що будь-яка точка зору є лише однією з багатьох можливих точок зору; відкладання в часі оцінки при прийнятті рішення. Основні етапи латерального мислення: перший – усвідомлення недоліків зафіксованих моделей, другий – набування навичок використання латерального мислення. Латеральне мислення на різних етапах розв'язання задачі включає складові логічного, конвергентного та дивергентного мислення. При латеральному мисленні у процес мислення включається робота свідомості та неусвідомлюваного. Вони переплітаються, і в певний момент виникає новий продукт. Цей продукт є "сирим", він потребує подальшої праці над ним, подальшої розробки, перевірки, удосконалення. Несвідоме у розумінні вченого не є несвідоме у психологічному сенсі, воно ближче до розуміння цього поняття Я. О. Пономарьовим. Неусвідомлюване, на думку вчених, включає певний досвід, знання, що не усвідомлюється людиною ("побічні продукти"). Ці знання можуть переплітатись з усвідомлюваними знаннями та приводити до появи нового продукту. Ця схема схожа зі схемою роботи інтуїтивного мислення (з роботою "реде-ефекта") у теорії В. О. Моляко. Згідно з де Боно та В. О. Моляко, у мисленевий процес людини може втручатись певний елемент зовні. Цей елемент, його ознаки вступають у взаємодію з елементами, ознаками, з якими вже ведеться розумова робота. При їх злитті й виникає новий елемент.

Творче мислення, підкреслює де Боно, охоплює ширшу область, аніж латеральне. Латеральне мислення є ядром творчого. Творче мислення пов'язане з артистизмом, талантом, емоційною чутливістю, натхненням тощо. Для творчого мислення важливими є новизна й оригінальність результату, для латерального – його ефективність. Нова ідея в разі латерального мислення повинна бути логічно обґрунтована на кінцевому етапі роботи.

Латеральне мислення не є просто ще одним терміном дивергентного мислення (як його розуміє Дж.Гілфорд). Едвард де Боно укаже на те, що дивергентне мислення є лише одним з аспектів латерального мислення. Дивергентне мислення передбачає безліч можливих варіантів рішення однієї проблеми, як і латеральне, але знаходження безлічі варіантів рішення проблеми є всього лише одним з аспектів латерального мислення. Латеральне мислення включає аспекти, які є абсолютно логічними; воно може бути навіть конвергентним по своїй суті.

Едвард де Боно розширює спектр параметрів творчого мислення. Аналіз його робіт дозволяє нам констатувати, що вченим були виділені такі параметри творчого мислення: гнучкість, широта, оригінальність, новизна, швидкість, альтернативність, чутливість до проблеми, практичність нового рішення, його ефективність [3], [4], [14].

На основі своєї теоретичної концепції Едвард де Боно розробив методи розвитку латерального мислення. Ці методи розширюють сферу сприйняття людиною проблеми, сприяють відходу від старих стереотипних поглядів та формуванню вмінь і навичок генерування нових підходів. Латеральне мислення, у свою чергу, сприяє удосконаленню всього процесу творчого мислення. У нашій роботі ми зупинились на основних методах розвитку латерального мислення:

"Plus Minus Interesting" (PMI – плюс, мінус, цікаво) передбачає при аналізі проблеми розгляд позитивних, негативних моментів та цікавих сторін.

Метою "Consider All Facts" (CAF – розгляд усіх факторів) є складання списку усіх факторів, що необхідно враховувати при розв'язанні проблеми, їх розгляд та аналіз.

"Other People View" (OPV – погляд інших людей) передбачає розгляд проблеми з точки зору тих людей, яких вона торкнулась, їхніх поглядів, думок, позицій тощо.

Метою "Consequences and Sequel" (C and S – наслідки й результат) є аналіз усіх наслідків дії або рішення з використанням певної шкали часу.

Метою "Alternatives, Possibilities, Choices" (APC – альтернативи, можливості, вибір) є цілеспрямовані спроби створення альтернатив при розв'язанні проблем та створенні чогось нового.

"Aims, Goals and Objectives" (AGO – цілі, спрямування, задачі) призначений для точного визначення, формулювання й вибору мети, якої людина хоче досягти.

Метою прийому "ППВ" (пріоритети першочергової важливості) є виділення певних пріоритетів при розв'язанні проблеми чи створенні чогось нового.

Метод "Random Input" (метод випадкової стимуляції) забезпечується випадковим предметом, словом, людиною, подією, журналом і т. п. Випадковий стимул викликає асоціації, що входять у контакт з асоціаціями самої проблеми, й дозволяє розв'язати її, створити щось нове.

"Provocative Operation" / ("PO" – провокаційна операція) є одним із різновидів методу випадкової стимуляції. "PO" пропонується як провокація та зовнішній стимул з нової сфери, що входить в контакт з асоціаціями, пов'язаними з проблемою, яку необхідно розв'язати [5], [14], [15].

Методика "Six Thinking Hats" ("Шість капелюхів мислення") пропонує виконувати тільки одну розумову дію у певний відрізок часу: збір об'єктивних фактів (білий капелюх), прояв емоцій, почуттів та інтуїції (червоний), пошук позитивних сторін, переваг (жовтий), пошук негативних сторін, недоліків (чорний), творчий пошук, генерування нових ідей, альтернативних підходів (зелений), аналіз усього розумового процесу, планування, визначення мети та

висновки (синій). При розв'язанні певної задачі людина по чергову "працює" у тому чи іншому капелюсі [8].

Методика "Six Action Shoes" ("Шість пар взуття способу дії") спрямована на структурування поведінки на шість окремих способів дії: відповідальність за встановлений порядок та формальні процедури (темно-сині флотські фірмові черевики), дослідження, збір фактів, отримання інформації (сірі кросівки), робота в складних умовах, практицизм (коричневі робітничі черевики), дії у надзвичайних та небезпечних умовах (помаранчеві гумові чоботи), турботливе ставлення, співчуття, дбайливе ставлення до людських почуттів (рожеві капці), дії, пов'язані з певним положенням, владою, лідерством (пурпурні чоботи для верхньої їди) [7].

Методика "Six Value Medals" ("Шість медалей оцінки") призначена для оцінки значення та відносної важливості різних факторів, з якими людина має справу: цінність людини, міжособистісних стосунків (золота медаль), цінність організаційних аспектів, факторів, що стосуються цілей та призначення сім'ї, компанії друзів, суспільного об'єднання тощо (срібна медаль), цінні аспекти, що стосуються якості об'єкта (сталева медаль), відторство та креативність (скляна медаль), екологічно цінні аспекти у широкому сенсі (дерев'яна медаль), різні аспекти сприйняття (мідна медаль) [6].

Метод малюнків передбачає "ескзування" розумового процесу при розв'язанні проблем.

Основною метою методу "А якщо...?" є всебічний аналіз проблеми. Метод передбачає аналіз певних альтернативних варіантів розв'язання проблеми або створення нового, розглядаються усі можливі варіанти з використанням "А якщо...?" [5].

Всі методи, що розробив Едвард де Боно, можуть бути адаптовані для будь-якого віку і використані в сучасній системі освіти, на підприємствах та в інших соціальних інститутах з метою розвитку творчого мислення особистості, посилення її творчого потенціалу, формування вмінь та навичок вирішення проблем та створення нових винаходів.

При побудові моделі емпіричного дослідження ми, спираючись на теоретичні моделі творчості В. О. Моляко, Дж. Гілфорда, П. Торренса, Е. де Боно, виходили з розуміння творчого мислення як процесу створення суб'єктивно нового продукту при розв'язанні задачі та використовували такі параметри творчого мислення: новизна, оригінальність, гнучкість, швидкість, розробленість.

Метою нашого експериментального дослідження була адаптація методів де Боно та перевірка ефективності їх застосування в умовах нашої школи. Наші припущення полягали в наступному: 1) робота з методами де Боно підвищує рівень творчого мислення учнів, 2) використовуючи методи де Боно, учні реалізують стратегії інтелектуальної діяльності (В. О. Моляко).

У якості досліджуваних ми обрали учнів 10-11 років (п'ятий клас загальноосвітньої школи). Цей вік цікавий для дослідження перш за все тим, що є перехідним періодом від особливостей розвитку молодшого школяра до особливостей розвитку підлітка. Мислення у цей період стає більш абстрактним, гіпотетичним, гнучким, а процес мислення стає більш усвідомлюваним.

Дослідження було проведене в ЗОШ № 8 м. Горлівки. У ньому взяли участь 60 учнів (31 учень експериментального класу, 29 учнів – контрольного). Було використано такі основні методи: формуючий (навчальний) експеримент у природних умовах з метою підвищення рівня розвитку творчого мислення; метод тестів (скорочені вербальний та графічний тести П. Торренса в адаптації Е. І. Щєблановой, І. С. Аверіної, О. Є. Туника); система розроблених нами проблемних задач, що передбачають реалізацію стратегій інтелектуальної діяльності (за В. О. Моляко) з метою визначення рівня розвитку творчого мислення; математичні методи опрацювання даних.

Емпіричне дослідження в експериментальному класі можна поділити на три етапи: 1) зріз з метою визначення рівня розвитку творчого мислення учнів до моменту навчання новим методам (до формуючого експерименту); 2) формуючий експеримент; 3) зріз з метою визначення рівня розвитку творчого мислення учнів після уроків розвитку творчого мислення та три підетапи (робота, яка велася на кожному уроці): 1) діагностичний етап (учням пропонувався завдання для вирішення); 2) формуюча частина уроку (робота з розумовими інструментами: "PMI", "CAF", "OPV", "C and S", "APC", "AGO", "ППВ", "Random Input", "PO", "Six Thinking Hats"); 3) діагностичний етап (встановлення змін при вирішенні задачі). На кожному уроці проводилася робота лише з одним розумовим прийомом. Весь час підтримувалася спокійна, дружня атмосфера, атмосфера гри, створювалася ситуація успіху, що викликала почуття досягнення, задоволення від процесу творчості. Систему бальної оцінки результатів виконання завдання було виключено.

У контрольному класі проводилось два зрізи з метою визначення рівня розвитку творчого мислення. Формуюча частина експерименту в контрольному класі була відсутня.

Після проведення діагностичних завдань проводилось кількісне та якісне опрацювання результатів, що були отримані на початку та наприкінці експерименту в обох класах.

Для математичної обробки ми використовували Т-критерій Вілкоксона, G-критерій знаків, параметричний критерій (F-критерій) Фішера. Математична обробка дозволяє нам прийняти гіпотезу відмінностей на рівні 0,05 (5%), що є свідченням певних позитивних зрушень у рівні розвитку творчого мислення учнів.

Порівняльний аналіз результатів, що були отримані після формуючої частини експерименту в експериментальному та контрольному класах, представлений у таблицях 1-3.

Загальні зміни рівня розвитку творчого мислення в експериментальному класі при роботі з інтелектуальними стратегіями склали 100%, у контрольному – 90%.

Як видно з таблиць, маємо позитивний вплив методів де Боно на рівень розвитку творчого мислення учнів: підвищився рівень швидкості (за результатами вербального тесту П. Торренса діти швидше знаходять рішення), розробленості (з'являється більше деталізації, конкретизації), гнучкості (поле ідей стає ширшим), "опір замиканню" (учні стають більш відкритими до нових і різноманітних ідей, з'являється навик достатньо довго відкладати прийняття остаточного рішення для того, щоб зробити мисленнєвий стрибок і створити оригінальні ідеї), підвищується рівень оригінальності (учні відходять від стереотипів), що дозволяє швидше формулювати гіпотези, переходити від однієї до іншої під час розв'язування задач, генерувати більше оригінальних ідей, відкладати остаточне рішення.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз отриманих результатів в експериментальному та контрольному класах по графічному тесту Торренса на другому етапі зрізу (після розвиваючих уроків) (% від загальної кількості учнів)

Класи	Зміни по параметрам творчого					
	Швидкість	Гнучкість	Розробленість	Назва	Оригінальність	Опір замиканню
Експериментальний	21	59	90	76	69	79
Контрольний	44	48	59	37	59	48

Таблиця 2

Порівняльний аналіз отриманих результатів в експериментальному та контрольному класах по вербальному тесту Торренса на другому етапі зрізу (після розвиваючих уроків) (% від загальної кількості учнів)

Класи	Зміни параметрів творчого мислення, що відбулись на другому етапі зрізу (%)		
	Швидкість	Гнучкість	Оригінальність
Експериментальний	76	79	86
Контрольний	67	33	44

Таблиця 3

Порівняльний аналіз отриманих результатів в експериментальному та контрольному класах при роботі з інтелектуальними стратегіями на другому етапі зрізу (після розвиваючих уроків) (% від загальної кількості учнів)

	Експериментальний клас	Контрольний клас
Мінімальні зміни (бали)	1	0
Середній діапазон змін (бали)	3-14	1-2
Максимальні зміни (бали)	42	17

Якісний аналіз результатів робіт експериментального класу показує, що після роботи з мисленнєвими інструментами де Боно, збільшується кількість альтернативних варіантів рішення задачі, кількість гіпотез, факторів, що враховуються при прийнятті рішення, учні намагаються подивитись на проблему з різних боків, стати на місце іншої людини, проаналізувати, продумати наслідки своїх дій, розширюється діапазон цілей, спостерігається більш чітке їх формулювання, змінюється точка зору на проблему, з'являються суб'єктивно нові, оригінальні, дотепні відповіді, новий погляд на проблему.

Якісний аналіз результатів робіт контрольної групи дозволяє також говорити про певні позитивні зрушення у рівні розвитку творчого мислення учнів. Ці зрушення, на нашу думку, зумовлені використанням в експерименті завдань із застосування стратегій інтелектуальної діяльності В. О. Моляко. Ці завдання, не зважаючи на те, що ми не проводили цілеспрямованої роботи по навчанню стратегіям, дали змогу учням відходити від стереотипного сприйняття проблеми, знаходити аналогії, комбінувати, реконструювати, "гратися" з тією інформацією, що в них була, зв'язувати її з власним досвідом (свідомим та неусвідомлюваним). Завдання сприяли прояву творчої ініціативи, підвищували рівень мотивації до творчості, викликали позитивні емоції. Все це сприяло підвищенню рівня розвитку творчого мислення, привело до появи нового, оригінального продукту. Проте ці зміни виявились незначними. Ми вважаємо, що це пов'язано з тим, що нами не передбачалось навчання стратегіям інтелектуальної діяльності цілеспрямовано й систематично. Проте ці зміни дають нам право стверджувати, що стратегії інтелектуальної діяльності є ефективними при рішенні творчих задач, вони дають можливість проявити творчий потенціал особистості, інтуїтивне мислення. Використання стратегій інтелектуальної діяльності дає багато можливостей для розвитку творчого мислення особистості, оскільки вони лише задають певний напрям мисленнєвої діяльності, пошукової активності. Стратегії залишають можливість неусвідомленого "переплітатись" з усвідомленими знаннями, особистісними характеристиками, що може приводити до значних творчих результатів. Використовуючи стратегії, людина має можливість вільно оперувати тією інформацією, що в неї є, не обмежує себе певними рамками, не фіксується на чітко заданих методах. Саме це стимулює роботу творчого мислення.

Аналізуючи роботи учнів, ми дійшли висновку, що, працюючи з методами де Боно, вони реалізували певні індивідуальні стратегії інтелектуальної діяльності: аналогізування, комбінування, реконструювання, універсальну та випадкову.

Підводячи загальний підсумок результатів експериментального дослідження, слід зазначити, що методи Едварда де Боно стимулюють розвиток творчого мислення, підвищують його рівень. Вони структурують розумовий процес, роблять його більш ефективним та практичним. Ці методи розвивають латеральне мислення, підвищують його рівень. Однак, результати роботи з методами Едварда де Боно дозволяють нам стверджувати, що методи вченого мають певні слабкі сторони. По-перше, вони в основному спрямовані на розвиток саме латерального мислення, а латеральне мислення вужче аніж мислення творче. Саме тому проваї в розвиток творчого мислення особистості, її творчого потенціалу може зазнати певних труднощів за умови використання цих методів. По-друге, використання чітких методів, символіки, абрєвіатур, що в них застосовуються, може іноді зважати концентрації на самій проблемі, на процесі мислення. Використання символіки може призводити до занадто сильної концентрації саме на ній, а відтак і до формального використання методів. По-третє, конкретно задані методи можуть обмежувати роботу неусвідомленого, що є важливим елементом творчого мислення, і це, у свою чергу, може загальмувати творчі прояви особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані результати дозволяють нам стверджувати, що методи де Боно стимулюють розвиток творчого мислення, підвищують його рівень, структурують розумовий процес, роблять його більш ефективним та практичним. Працюючи за методами де Боно, учні реалізують індивідуальні стратегії інтелектуальної діяльності: аналогізування, комбінування, реконструювання, універсальну та випадкову.

Перспективи подальших досліджень убачаються в подальшому розширеному та поглибленому вивченні теоретичних та прикладних розробок Едварда

де Боно, аналізі та адаптації методів ученого, вивченні індивідуальних та вікових особливостей розвитку рівня творчого мислення при роботі за методами де Боно та у поєднанні їх з іншими методами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверина И.С.* Вербальный тест творческого мышления "Необычное использование". Пособие для школьных психологов / И.С.Аверина, Е.И.Щебланова. – М.: : Соборь, 1996. – 60с.
2. *Аверина И.С. Щебланова Е.И.* Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма. Пособие для школьных психологов / И.С.Аверина, Е.И.Щебланова. – М.: : ИНТОР, 1995. – 48 с.
3. *Боно, Эдвард де.* Латеральное мышление / Боно; [пер. с англ. П.А.Самсонов]. – Мн.: ООО "Попурри", 2005. – 384 с.
4. *Боно, Эдвард де.* Серьезное творческое мышление / Э.Боно; [пер. с англ. Д.Я.Онацкая]. – Мн.: ООО "Попурри", 2005. – 416 с.
5. *Боно, Эдвард де.* Учите своего ребенка мыслить / Э.Боно; [пер. с англ.]. – Мн.: ООО "ПОПУРРИ", 2005. – 432 с.
6. *Боно, Эдвард де.* Шесть медалей оценки / Э.Боно; [пер. с англ. Е.А.Самсонов]. – Мн.: "Попурри", 2006. – 160 с.
7. *Боно, Эдвард де.* Шесть пар обуви образа действия / Э.Боно; [пер. с англ. П.А.Самсонов]. – Мн.: ООО "Попурри", 2003. – 208 с.
8. *Боно, Эдвард де.* Шесть шляп мышления [текст] / Э.Боно; [пер. с англ.]. – Мн.: "Попурри", 2006. – 208 с.
9. *Моляко В.А.* Психология решения школьниками творческих задач / Валентин Алексеевич Моляко. – К.: Рад. школа, 1983. – 94с.
10. *Моляко В.О.* Психология творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / Валентин Олексійович Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С.1–4.
11. *Моляко В.А.* Творческая конструкторология (пролегомены) / Валентин Олексійович Моляко. – К.: "Освіта України", 2007. – 388 с.
12. *Третьяк Т.М.* Конструктивне мислення в структурі творчого потенціалу особистості / Тетяна Миколаївна Третьяк // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 1. – С. 18–20.
13. *Тунік Е.Е.* Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Адаптированный вариант / Е.Е.Тунік. – СПб.: Речь, 2006. – 176 с.
14. *Bono, Edward de.* Practical Thinking. 4 ways to be right. 5 ways to be wrong. 5 ways to understand. Penguin Book. London, 1971. – 188 pp.
15. *Bono, Edward de.* Teaching Thinking. Penguin Books. London, 1976. – 269pp.

Подано до редакції 05.02.10

О.В. Новикова

СОВРЕМЕННЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается творческое мышление с позиции латерального мышления Эдварда де Боно, а также, стратегического подхода к решению творческих задач В.А. Моляко. Представлены результаты экспериментального исследования, которые говорят о позитивном влиянии методов Эдварда де Боно на уровень развития творческого мышления учеников. Работая с методами де Боно, ученики реализуют индивидуальные стратегии творческой интеллектуальной деятельности: аналогизирование, комбинирование, реконструирование, универсальную, случайных подстановок.

Ключевые слова: творчество, мышление, творческое мышление, латеральное мышление, дивергентное мышление, конвергентное мышление, интеллектуальная стратегия.

O.V. Novykova

MODERN PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGIES OF DEVELOPING PERSONAL CREATIVE THINKING SUMMARY

The article focuses on the problem of creative thinking. Particular attention is paid to theories of a modern foreign scientist Edward de Bono and a modern Ukrainian scientist V. O. Molyako. The author demonstrates some theoretical positions of the scientists, i.e. such concepts as "lateral thinking" (Edward de Bono) and "intellectual strategy" (V. O. Molyako); analyzes their methods. De Bono's methods develop lateral thinking; Molyako's strategies develop creative thinking. Lateral thinking is the kernel of creative thinking, though creative thinking is wider than lateral one. Creative thinking includes motivation, emotions, conscious and unconscious knowledge, personal characteristics. Molyako's strategies give a lot of possibilities for developing creative thinking.

Keywords: creativity, thinking, creative thinking, lateral thinking, divergent thinking, convergent thinking, intellectual strategy.